

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th July - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

NAQD PUL MASSASINI BARQARORLASHTIRISH

Rafiqov Abror Baxtiyor o'g'li

University of Business and Science

iqtisod yo'nalishi 3-kurs IQK-22-01 gurux talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola naqd pul massasini barqarorlashtirishning muhim ahamiyati va yo'llari mavzusini nazariy jihatdan yoritib beradi. Shuningdek, maqolada naqd pul massasi bilan ishlashda inflatsiyaning o'rni haqida ham ma'lumotlar kiritilgan.

Kalit so'zlar: «bozor tili», moliyaviy talablar, iqtisodiy aloqalar, ratsionalistik, evolyutsion g'oyalar, Pul muomalasi, pul massasi, investitsion fondlar.

Аннотация: В данной статье теоретически освещена тема значения и способов стабилизации денежного баланса. В статью также включена информация о роли инфляции в работе с денежной массой.

Ключевые слова: «рыночный язык», финансовые потребности, экономические отношения, рационалистические, эволюционные идеи, денежное обращение, денежная масса, инвестиционные фонды

Abstract:

This article theoretically illuminates the topic of the importance and ways of stabilizing the cash balance. The article also includes information about the role of inflation in working with the money supply.

Keywords: "market language", financial requirements, economic relations, rationalistic, evolutionary ideas, money circulation, money supply, investment funds.

Kirish

Har bir iqtisodiy kategoriya amal qiluvchi mamlakat rivojlanishining asosiy dastaglaridan biri pul bo'lib, bozor iqtisodiga o'tish va unda ish yuritishda uning roli va ahamiyati yana oshib boradi. Darhaqiqat, pul - «bozor tili» deb bekorga

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th July - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

aytishmagan. Har bir iqtisodiy axborot, tovarlar va xizmatlar bahosi, to'lovlar, daromadlar va xarajatlar, moliyaviy talablar va majburiyatlar, iqtisodiy aloqalar makro va mikro darajalarda faqat pulda ifoda qilinadi. Bozor iqtisodiga o'tish sharoitida pulni ahamiyatining oshishi shundaki, jamiyatimizda mavjud huquqiy va jismoniy shaxslar faoliyati va ularning natijasi -daromadi pul bilan bog'liq. Shuning uchun ham pul barcha iqtisodiy rivojlanish pog'onalarida odamlarni o'ziga jalb qilib kelgan[1]. Avstraliyalik iqtisodchi olim K. Mengerning fikricha Aristotel va Platondan boshlab XX asrning boshigacha pul to'g'risida jahonda besh-olti mingdan ortiq maxsus ishlar chop qilingan. Agar biz hozirgi kunda pul to'g'risida yozilgan va chop qilingan adabiyotlar soni bir necha marta oshib ketgan desak mubolag'a bo'lmasa kerak. Tadqiqotlar shunchalik ko'p bo'lishiga qaramasdan pul va uning xususiyatlari, har bir tizimda ishlatilishi, roli, iqtisodga ta'siri, nega alohida olingan individumlar qo'lida pulning ko'payishi ularning boyligining ko'payishiga olib keladi-yu, jamiyat miqyosida muomaladagi pul massasining ko'payishi jamiyat boyligi ortib borishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi degan savollarga hali to'liq javob berilgan emas.

Pul va uning vazifalari to'g'risida mavjud xorijiy mamlakatlar iqtisodchilarning qo'llanmalarini olib qaraydigan bo'lsak, pulning kelib chiqishi to'g'risida ikki xil g'oya mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Bular ratsionalistik va evolyutsion g'oyalardir. Ratsionalistik qarashning asoschilaridan biri Aristotel bo'lib, u pul kelib chiqishining asosini o'zaro bir-biriga teng qiymatni harakatga keltiruvchi biror bir maxsus «qurol», kishilar orasida o'zaro kelishuv natijasida qabul qilingan shartli birlikning topilishi ayirboshlash jarayonining bo'lishiga olib kelgan deydi. O'zaro tovarlarni almashtirishga pul qatnashmaganda tovarni sotish jarayoni tovarni sotib olish jarayoni sifatida yuzaga kelgan. Tovarlar o'rtasidagi proporsiya tasodifan, masalan, sotilishi kerak bo'lgan mahsulotga talab qay darajada va uning miqdorining kam ko'pligiga bog'liq holda o'rnatilgan. Keyinchalik shu tovarlar ichidan umumiy ekvivalent rolini o'ynovchi ba'zi tovarlar ajralib chiqdi. Jamiyatning rivojlanishi muomalaga metallarning kirib kelishiga olib keladi.

Rivojlanishning birinchi bosqichlarda bular mis, bronza, temir bo'lib almashinuv T-P-T shaklida olib borilgan. XVIII asrlarning oxirigacha pul tomonlar o'rtasidagi shartnoma vositasi deb qarab kelingan. Hozirgi vaqtda ham ba'zi chet el olimlari, masalan, Pol Samuelson pulni sun'iy sotsial shartlashish belgisi deb izohlangan. Boshqa amerikalik olim Jon Gelbreit qimmatbaho metallarning pul vazifasini

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th July - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

bajarishi bu kishilar o'rtasidagi kelishuvning mahsulidir deb uqtirmoqda. Uzoq yillar davomida sobiq SSSRda pul va pul muomalasi sohasidagi tadqiqotlar K. Marksning ta'limoti asosida olib borilgan. Pulning kelib chiqishini tadqiqot qilishda, u A.Smit, D.Rikardolarning tadqiqotlariga asoslangan holda pulning mohiyatini ochib berishga harakat qilgan. Pulning o'zi ham Tovar ekanligini, pulning kelib chiqishi bosqichlarini izohlab bera oldi. U oltin va kumush qazib olish va ishlatish uchun ma'lum mehnat sarflanadi, shu mehnat oltin va kumushda gavalangan holda, boshqa tovarlarning qiymatini o'lchashning asosi bo'lib xizmat qiladi deb ko'rsatgan.

Pul muomalasining muhim ko'rsatkichi bo'lib pul massasi hisoblanadi. Pul massasi xo'jalik oborotidagi naqd pullik hisob-kitoblarni aholi, korxonalar, davlat tashkilot, muassasalariga tegishli xarid va to'lov vositalarining yalpi hajmini o'zida ifodalaydi. Pul muomalasining belgilangan muddat va belgilangan davr uchun miqdoriy o'zgarishlarini bilish uchun, shuningdek pul massasi hajmi va o'sish su'ratlarini tartibga solish bo'yicha tadbirlarni ishlab chiqarish uchun turli xil ko'rsatkichlar (pulagregatlari) dan foydalaniladi[2].

Sanoati rivojlangan mamlakatlarning moliya statistikasida pul massasini aniqlashda quyidagi asosiy pul agregatlari to'plamidan (guruhidan) foydalaniladi:

- M-1 agregati - muomaladagi naqd pullar (banknotalar, tangalar) va joriy bank schyotlaridagi mablag'larni o'z ichiga oladi;
- M-2 agregati - M-1 agregati va tijorat banklaridagi muddatli va jamg'arma qo'yilmalaridan (to'rt yilgacha) tarkib topgan;
- M-3 agregati - o'z ichiga M-2 agregati va ixtisoslashgan kredit muassasalaridagi jamg'arma qo'yilmalarini kiritgan;
- M-4 agregati - M-3 agregati hamda yillik tijoriy banklarining depozitli sertifikatlaridan iborat.

AQSh da pul massasini aniqlash uchun 4ta pul agregati, Yaponiya va Germaniyada - 3ta, Angliya va Frantsiyada - ikkita pul agregatidan foydalaniladi. Pul massasi tarkibi va dinamikasini tahlil qilish Markaziy bank tomonidan to'g'ri pul-kredit siyosati olib borishda muhim ahamiyat kasb etadi. Rossiya Federatsiyada muomaladagi jami pul massasi hisob-kitobi uchun quyidagi pul agregatlari qo'llaniladi.

M-O agregati - naqd pullar;

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th July - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

M-1 agregati - M-O agregati va hisob-kitob, joriy va boshqa schyotlar (maxsus schyotlar, kapital qo'yilmalar schyotlari, akkreditiv va chek schyotlari, mahalliy byudjet schyotlari, byudjet, kasaba, uyushmalari jamoat va boshqa tashkilotlarning schyotlari, davlat sug'urta mablag'lari, uzoq muddatga kreditlash fondi) dagi mablag'lar tijorat banklariga qo'yilmalar va jamg'arma banklaridagi talab qilib olinadigan depozitlarning yig'indisiga teng;

M-2 agregati - M-1 agregati va jamg'arma banklaridagi muddatli qo'yilmalardan iborat;

M-3 agregati - M-2 agregati hamda depozitli sertifikatlar va davlat zayom obligatsiyalari yig'indisidan iborat.

Pul massasi tarkibini uning harakatiga qarab ikkiga bo'lish mumkin, ya'ni pul massasining aktiv qismi - bu pul mablag'larining xo'jalik faoliyatidagi turli xil shakldagi hisob-kitoblarni olib borish bilan bog'liq qismi va ikkinchisi passiv qism - jamg'armadagi pullar va schyotlardagi qoldiqlar hisoblanadi. Pul massasi naqd pullardan tashqari muddatli schyotdagi mablag' va jamg'armalarni, depozit sertifikatlari, investitsion fondlarning aksiyalarini o'z ichiga oladi. Pul massasining yuqoridagi elementlari «kvazi» - qariyb pullar deb ham yuritiladi. Kvazi - pullar likvid aktivlar bo'lib, ular tez orada pulga aylanishi mumkin. Pul massasining turli xil ko'rsatkichlarini ishlatish pul muomalasi holatini tahlil qilishga turli tomonlardan yondashishga imkon beradi. Mamlakat miqyosida pul massasi hajmining o'zgarishi muomaladagi pul massasining o'zgarishi natijasi va pulning aylanish tezlashganligi natijasi bo'lishi mumkin. Pulning aylanish tezligi - pul muomala vositasi va to'lov vositasi sifatida amal qilgandagi uning harakat ko'rsatkichidir. Uni miqdorini hisoblash qiyin, shuning uchun uni hisob-kitob qilishda bilvosita ma'lumotlardan foydalaniladi. Sanoati rivojlangan mamlakatlarda asosan pul aylanish tezligi o'sishining ikki ko'rsatkichi hisoblanadi:

- daromadlar aylanma oborotida pulning muomalada bo'lish tezligi ko'rsatkichi. Bu ko'rsatkich yalpi milliy mahsulot (yamm) yoki milliy daromadning pul massasiga, aniqrog'i M-1 yoki M-2 pul agregatiga nisbati bilan aniqlanadi. Bu ko'rsatkich pul muomalasi va iqtisodiy rivojlanish jarayoni orasidagi o'zaro aloqadorlikni ko'rsatadi;
- to'lov oborotida pulning aylanuvchanlik ko'rsatkichi. Bu ko'rsatkich joriy bank schyotlari bo'yicha o'tkazilgan mablag'lar yig'indisining pul massasi o'rtacha qiymatiga nisbati sifatida aniqlanadi.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th July - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Pulning aylanish tezligining o'zgarishi umumiyqtisodiy (iqtisodiyotning tsiklik rivojlanishi, iqtisodiy o'sish, narxlar su'ratlari), to'la monetar (to'lov oboroti tarkibi, kredit operatsiyalari va o'zaro hisob-kitoblarning rivojlanishi, pul bozorida foiz stavkalarining darajasi va h.k. lar) omillariga bog'liq. Pul aylanishining tezlashuviga metall pullarning kredit pullar bilan almashtirishishi, o'zaro hisob-kitoblar tizimining rivojlanishi, banklar ishiga EYoM ning kiritilishi, pullik hisob-kitoblarda elektron vositalarining ishlatilishi yordam beradi. Pul qadrsizlangan hollarda iste'molchilar pullarining to'lov qobiliyatini saqlab qolish uchun tovarlar ko'proq xarid qiladilar. Bu esa pul aylanishini tezlashtiradi. Boshqa ko'rsatkichlar o'zgarmas bo'lganda pul aylanishining tezlashishi pul massasi oshishini bildiradi[3]. Inflyatsiya, uning mazmuni, kelib chiqish sabablari va shakllari. Inflyatsiya lotincha «inflatio» so'zidan olingan bo'lib «ish», «bo'rtish», «ko'pchish» degan ma'noni anglatadi. Bu so'z XIX asrning o'rtalaridan boshlab iqtisodchilar tomonidan iqtisodiy termin sifatida ishlatilguncha qadar, u tibbiyotda xavfli o'sma kasalini ifodalashda qo'llanilgan. Tarix haqiqatda ham bu so'zning har tomonlama xavfli ekanligini ko'rsatdi. Chunki inflyatsiya qandaydir alohida olingan bozorda tovarlar va xizmatlar narxining o'sishidagina iborat bo'lmasdan, bu umumiyqtisod uchun xavfli hodisadir. Inflyatsiya so'zining iqtisodiy o'girtmasi - muomalada mavjud bo'lgan tovarlar va ularning bahosiga nisbatan ko'p pul chiqarish degan ma'noni anglatadi.

Iqtisodda inflyatsiyaning yakuni tovarlar bahosining o'sishiga, qoniqtirilmagan, lekin qisman to'lanishi mumkin bo'lgan talablarning vujudga kelishga olib keladi. Odatda inflyatsiyaning bu turi - klassik inflyatsiya deb yuritiladi. Inflyatsiya so'zi pul muomalasi sohasida AQSh ning Shimoliy va Janubiy shtatlari o'rtasida fuqarola urushi bo'lganda muomalaga juda ko'p miqdorda (450 mln. grin bek) qog'oz dollar chiqarilgan vaqtdan boshlab qo'llanila boshlagan. Ularning sotib olish qobiliyati ikki yildan keyin 50 foizlargacha tushib ketgan. Agar tarixga e'tibor beradigan bo'lsak, urush va boshqa ofatlar sababli davlat xarajatlarning oshib ketishi, inflyatsiya bilan uzviy bog'liq. Masalan, Angliyada kuchli inflyatsiya XIX asrning boshida Napoleon bilan urush davrida, Frantsiyada - frantsuz revolyutsiyasi davrida, Rossiyada XIX asrning o'rtalarida namoyon bo'lgan. Germaniyada juda yuqori sur'atlardagi inflyatsiya 1923 yillarda bo'lib, muomaladagi pul massasi 496 kvintillion markagacha etgan va pul birligi trillion marta qadrsizlangan. Bu tarixiy misollar ko'rsatadiki, inflyatsiya hozirgi davr jarayoni bo'lmasdan, tarixan mavjud

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th July - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

bo'lgan jarayondir[4]. Inflyatsiya va uning rivojlanishi alohida olingan mamlakatda ma'lum xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Hozirgi davr inflyatsiyasi, o'tgan davr inflyatsiyasidan farq qiluvchi xususiyatlarga ega. Oldingi inflyatsiyalar vaqtinchalik bo'lib, ular odatda urush vaqtida harbiy xarajatlarni qoplash uchun qog'oz pullar chiqarilishi natijasida yuzaga kelgan. Biror daromad olmasdan turib, ya'ni ishlab chiqarish va tovarooborot sur'atlarini oshirmasdan yoki bu ko'rsatkichlar kamayib ketgan holda davlat tomonidan bo'ladigan xarajatlarni moliyalashtirishning asosiy yo'llaridan biri qog'oz pullarni muomalaga chiqarishdan iborat bo'lgan. Natijada muomalaga chiqarilgan pullar, muomala uchun zarur bo'lgan oltin miqdoridan oshib ketgan va pulning real qiymati uning nominal qiymatidan tushib ketgan, ya'ni, xaqiqatda pul birligi o'zida ko'rsatilganidan kam oltin miqdorni ifoda qila boshlagan. Oldingi inflyatsiyalarning yana bir xususiyati shundaki, ular ma'lum davrda namoyon bo'lgan. Hozirgi davr inflyatsiyasi esa odatda doimiy (xronik) xarakterga ega bo'lib xo'jalik hayotining barcha sohalarini qamrab olishi bilan, pul omillaridan tashqari boshqa iqtisodiy omillarga ta'sir qilishi bilan farqlanadi[5].

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, bugungi kunda mamlakatimizning iqtisodiy jihatdan rivojlanishida ham pulning vujudga kelishi hamda uning amal qilishining o'zni beqiyosdir. Pul tizimining vujudga kelishi milliy valyutamiz so'mning vujudga kelishiga ham eng oliy sabab bo'ldi desak xato bo'lmaydi va albattaki, milliy valyutamiz orqali jahon bozoriga kirib bormoqdamiz. Oxirgi yillarda inflyatsiya tez-tez uchrab turadigan jarayon bo'lib, sifati ham o'zgarib bormoqda. Buning sababi shundaki, hozirgi kunlardagi inflyatsiya: birinchidan, uzluksiz baholarning oshishiga; ikkinchidan pul muomalasi qonunining buzilishi natijasida umumxo'jalik mexanizmining ishdan chiqishiga olib keladi. XX asr inflyatsiyasining asosiy sababi tovar kamyobligina bo'lib qolmasdan, ishlab chiqarish va qayta ishlab chiqarishda krizislar mavjudligi bilan ifodalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shodmonov Sh.Sh., Mamaraximov B.E. Iqtisodiyot nazariyasi. Ma'ruzalar matni. – T.: Iqtisod-moliya, 2016. – 728 bet.
2. Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.
3. Nosova S.S. Ekonomicheskaya teoriya. Elementarnyy kurs: ucheb. posob. M.: KNORUS, 2010. – 510s.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th July - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

4. Razzoqov A., Toshmatov Sh., O'rmonov N. Iqtisodiy ta'limotlar tarixi. Darslik (lotin yozuvida). - T. "Iqtisod-moliya", 2007. –320 b.
5. <https://genderi.org/pul-tizimi-va-uning-amal-qilishi-reja-kirish-3-pulning-kelib-c.html?page=7>.

E- Conference Series

Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings

**E- CONFERENCE
SERIES**